

ИМУНИТЕТ НА ДЪРЖАВНИЯ ГЛАВА

гл. ас. Кръстю Георгиев *

Имунитетът като юридическа гаранция и част от правния статус на лица, изпълняващи важни държавни и обществени функции, не винаги се възприема еднозначно от обществото. Съществува мнение, че, в отклонение на същността на този правен институт, по-скоро става въпрос за предоставяне на привилегии на определени лица и то най-вече за да им бъде осигурен по-висок жизнен стандарт. Същевременно на по-заден план остава разбирането за имунитета като система от норми, които предоставят на определени субекти по-висока степен на правна защита в сферата на юридическата отговорност. Наистина и при този подход неизбежно се стига до извода, че имунитета на тези лица представлява отклонение от принципа на равенството, независимо от факта, че имунитета се основава на правни норми. Този дуализъм в ролята и функциите на имунитета неизбежно намира отражение и в неговата правна уредба. Нещо повече – в определени случаи се наблюдава открита колизия между нормите на вътрешното и нормите на международното право, отнасящи се до юридическата отговорност на определени лица в качеството им на представители на суверенни държави.

Предмет на настоящото изложение се явява по-специално правното положение на държавния глава и неговия имунитет във вътрешното и основно в международното право, който разкрива някои особености от гледна точка на неговата роля и функции. Тази тема предизвиква не само академичен интерес, а коментарите в международното право дори излизат извън рамките на научната теория. Причината е ясна – когато е ангажирана отговорността на държавен глава, неизбежно се стига и до определени политически последици в отношенията между отделните държави, а именно тези отношения довеждат до необходимостта от предоставяне на специален статут на лицата, които представляват отделната държава като субект на международното право.

При по-детайлно разглеждане на функциите на държавния глава и отношенията му с отделните власти би могло да се очертаят няколко важни характеристики на института на имунитета на държавния глава в областта на вътрешното право на Република България:

---

* Кръстю Георгиев Георгиев е завършил право в СУ „Климент Охридски“. Главен асистент по конституционно право в Юридическия факултет на Бургаския свободен университет. Специализации в областта на правото на Европейския съюз, работа в областта на конституционно право, публикации: „Президентът на САЩ“, „Държавният глава в парламентарните демокрации на Австрия и ФРГ“, „Европейският съюз – правни проблеми“, „Институтът на разпускането на Парламент – интегрираща или дискреционна власт на Президента?“ и др.

На първо място – имунитетът се явява юридически институт като предоставеният привилегирован правен статус се основава на най-висши правни норми от ранга на Конституцията на Република България /чл.103 ал.1 и чл.103 ал.5 от КРБ/.

Друга характеристика на имунитета се крие във факта, че той представлява отклонение от конституционния принцип на равноправие на гражданите пред закона и съда. Тази характеристика обаче няма абсолютен характер, понеже тези привилегии са основно в сферата на съдопроизводството т.е. имунитетът не би следвало да се отнася до предоставяне на социални или материални блага. От друга страна подобно разбиране за ролята на имунитета като процесуална пречка пред евентуално съдебно производство се поддържа основно в наказателното право. От гледна точка на конституционното право обаче имунитета е комплексен правен институт, който съдържа както материалноправни, така и процесуалноправни норми, отнасящи се не само до наказателната неприкосновеност на държавния глава и следователно неговият имунитет не би следвало да се отъждествява само с наказателноправната му неприкосновеност. Основно наказателната му неприкосновеност намира израз в специалните процесуални норми, отнасящи се до съдопроизводствени правила в наказателния процес за определени категории лица, но имунитета на държавния глава включва в себе си и наказателната му неотговорност, която изключва въобще възможността държавният глава да носи наказателна отговорност по вътрешното право на Република България /чл.103 ал.1 ал.5 от КРБ и по аналогия чл.69 от КРБ относно наказателната неотговорност на народния представител/.

При разглеждането на отделните характеристики на имунитета може да бъде открита връзка между имунитета и процеса на реализация на юридическата отговорност. Наличието на имунитет или напълно освобождава лицето от наказателна отговорност или установява процесуална пречка пред привличането му към отговорност. Но имунитета не представлява абсолютна пречка пред наказателното производство, а по скоро установява различно положение на отделни субекти в наказателния процес. Също така, следва да се подчертае, че съществуват и норми, които регулират начина и условията за снемане на имунитета или неговото ограничаване и следователно той не може да се разглежда като пълно отрицание на наказателната отговорност.

При съпоставка между имунитета и привилегиите можем да открием още една важна характеристика на имунитета. Той е съставна част от особения статус на определени държавни органи и следователно не би могъл да се персонифицира за разлика от законово установените привилегии на някои категории лица.

В българската правна наука въпросът за имунитета на държавния глава се разглежда подробно в учебника по Конституционно право на проф.Емилия Друмева. Авторът посочва, че „имунитетът на президента включва два компонента: а/ материалноправният – неотговорност за действията, извършени при изпълнение на служебни функции, с изключение на държавна измяна и нарушение на Конституцията /чл.103 ал.1 от КРБ/ и б/ процесуалноправният – не-

прикосновеност за задържане и за възбуждане на наказателно преследване /чл.103 ал.5 от КРБ/¹.

Но все пак в българската правна литература и съдебна практика преобладава разбирането за имунитета като отрицателна процесуална предпоставка за привличането на едно лице като обвиняем дори и когато се коментира въпроса за имунитета на чуждестранните дипломатически представители.

Това становище е ясно изразено в статията на Борис Велчев „Наказателноправни аспекти на дипломатическия имунитет”. Но авторът посочва две много важни характеристики на имунитета на дипломатическите представители според българското законодателство, а именно неговият пълен и абсолютен характер, които биха могли да бъдат съотнесени към общата характеристика на имунитета въобще. Той е пълен, защото се отнася до всички деяния, извършени от дипломата докато упражнява дипломатическите си функции, а има абсолютен характер защото приемащата държава няма правомощието да упражни каквото и да е въздействие върху дипломатическия представител без съгласието на изпращащата държава.

В практиката на съдилищата също се отделя повече внимание на наказателно-процесуалните характеристики на имунитета при тълкуването на разпоредбата на чл.70 от КРБ. „Разпоредбата на чл.70 от КРБ предвижда една особена процесуална предпоставка за редовността на обвинението и процеса, която предпоставка теорията на конституционното право нарича имунитет на народния представител или депутатски/парламентарен/ имунитет. Счита се, че когато в хода на наказателното производство се разкрие основанието за нейното приложение, то както при всички предпоставки от такъв характер, поражда въпроса за прекратяване или спиране на обвинението и на процеса.”²

Но все пак по-надолу в своите мотиви съдът ясно разграничава наказателната неприкосновеност на имунитета на народния представител като отрицателна процесуална прека от наказателната неотговорност на народния представител. Наказателната неотговорност се тълкува и във връзка с Решение на КС № 13 от 1992 г. като „...забрана за задържане и възбуждане на наказателно преследване срещу народните представители за всички техни престъпни деяния, вкл. и за тези, които са извършили не при изпълнение на задълженията им.”

Конституционният съд на Република България също тълкува конституционните разпоредби на чл.69 и чл.70 от КРБ, отнасящи се до имунитета на народния представител. Той посочва ясно ролята и функциите на имунитета. „Парламентарният имунитет е една от най-важните гаранции за ефективното функциониране на законодателната власт. Поради особеността и важността на правата и задълженията на народните представители те имат правно привилегировано положение спрямо останалите граждани относно наказателната отговорност и личната неприкосновеност.

¹ /Проф.Е.Друмева, Конституционно право, София 2008, стр.504/

² Решение №454 от 10.12.2001 г. по н.д. №433/2001 г., I н.о.на ВКС

За да изпълняват високоотговорните си задължения, Конституцията им създава съвкупност от права, с които ги поставя под режима на един особен статут и им обезпечава по-голяма свобода и самостоятелност, сигурност и независимост спрямо органите на изпълнителната и съдебната власт³ /Решение №10 от 27.VII.1992 г. на КС на РБ по конст.д. №13/92г.³ В цитираното решение на преден план излиза разбирането за имунитета не толкова като процесуална пречка в наказателния процес, а по-скоро като част от особения статус на народния представител и би следвало това разбиране в пълна сила да важи и за имунитета на държавния глава. В международното право също не може да бъде открита еднозначна дефиниция на имунитета на държавен глава и определено се използват препратки към дипломатическия имунитет, който има нормативна уредба в редица международни актове. Задържането на бившия чилийски държавен глава Аугусто Пиночет във Великобритания предизвика оживена дискусия по въпросите за наказателната отговорност на бивш държавен глава под юрисдикцията на чужда държава за нарушаване на човешките права, както и за неотговорността на държавния глава на основа на дипломатически имунитет или на основа дори и на суверенитета на държавата, която той представлява.

Международното право по принцип обвързва въпроса за наличие или отсъствие на имунитет с действията на определени длъжностни лица или със самия темен статут като представители на чужди държави. Вследствие на този принцип чуждестранните длъжностни лица не попадат под юрисдикцията на съда на чуждата държава. Но при разглеждането на уредбата на имунитета на държавен глава би следвало да се намери отговор на някои по-конкретни въпроси, а именно:

Доколко съществуват международноправни норми, отнасящи се до имунитета на държавния глава?

Доколко имунитетът се разпростира върху действията или личността на държавния глава?

Доколко възниква колизия между международноправните норми на имунитета и международноправните норми, отнасящи се до правата на човека?

В международното право принципът за неотговорност на държавата и на нейните представители изхожда безспорно от теорията за суверенитета на държавите. При това още от древността е известен постулатът „*Par in parem non habet imperium*”. Разглеждан от аспекта на суверенитета на държавите, имунитетът служи за установяване на отношения на равнопоставеност и независимост на отделните държави.

Изхождайки от това разбиране за ролята на имунитета бихме могли да стигнем до извода, че е налице функционален имунитет, който не позволява да възникнат пречки пред действията на органи на една държава на територията на друга държава. Това схващане определя и обема на имунитета на държавния глава в отношенията му с други държави и техни органи. Но също така влияние върху функциите и ролята на имунитета на държавния глава оказва и

³ Решение №10 от 27.VII.1992 г. на КС на РБ по конст.д. №13/92г.

обстоятелството, че в миналото държавният суверенитет се е идентифицирал безспорно с личността на монарха, а монархическият произход на президентската институция не подлежи на съмнение.

Функционалният имунитет обаче в днешно време играе друга много по-важна роля, а именно – той спомага не само за осигуряване на принципа на равноправие в отношенията между отделните държави, а по-скоро осигурява необходимата функционална свобода от гледна точка на независимостта им при вземане на политически решения както и при предприемане на определени политически действия, попадащи под юрисдикцията на друга държава.⁴

I. Иmunитет на дипломатическите представители

При детайлно разглеждане на нормите в международното право, свързани с предоставянето на функционален имунитет обаче се изправяме пред трудност да открием определение на имунитета на държавен глава. Наистина съществуват редица международно-правни норми, но те се отнасят обаче до имунитета на различни субекти на международното право – дипломатически представители, държавни органи, отделна държава, които ще бъдат разгледани по-надолу в настоящото изложение. За съжаление сред тях подобни норми, регламентиращи имунитета на държавния глава в международните отношения, не могат да бъдат посочени. Ето защо, при необходимост се прибегва до прилагане по аналогия на нормите, отнасящи се до имунитета на дипломатическите служители или до имунитета на самата държава. Иmunитетът на дипломатическите представители на чужда държава обаче е предназначен не толкова да осигурява правна защита на дипломатите, а по-скоро да гарантира безпрепятственото изпълнение на техните функции, попадащи под юрисдикцията на друга държава. Кодификацията на нормите на дипломатическия имунитет като че ли потвърждава това мнение. В преамбюла на Виенската конвенция за дипломатическите отношения /обн. в ДВ, бр.28 от 09.04.1968г. и в сила за България от 15.02.1968г./ като функция на дипломатическия имунитет се посочва, че „... тези привилегии и имунитети се предоставят не за изгода на отделни лица, а за осигуряване на ефективното осъществяване на функциите на дипломатическите представителства като органи, представляващи държавите.“

Друга, също много съществена разлика между имунитета на дипломатическия представител и имунитета на държавния глава би могла да бъде открита в самата същност на дипломатическия имунитет. При по-детайлно разглеждане на дипломатически имунитет се открояват два основни елементарни *ratione materiae* и *ratione personae*.

Ролята на принципа *ratione materiae* е да осигури независимост на дипломатическите представители от каквото и да е въздействие от страна на чуждата държава. Евентуално наказателно преследване, дори и за действия на дипломатическия представител, които не попадат в неговата служебна сфера, би могло

⁴ Peters, Anne, *Völkerrecht*, Цюрих, 2008г., стр. 95; Wirth, Steffen, *Staatenimmunität für internationale Verbrechen*, *ср. Jura* 2000, кн.2, 2003 г., стр. 71.

да доведе до възпрепятстване при извършване на служебните му задължения. На практика това означава, че дипломатическия представител се ползва със защитата на имунитета си дори и за деяния, които имат личен, а не служебен характер (например при нарушаване на правилата за паркиране, неизпълнение на договорни задължения и др.). Чл.31, т.3 от Виенската конвенция за дипломатическите отношения ограничава този принцип като посочва изключения от принципа на неприкосновеност.

Дипломатическите представители също така не могат да бъдат освободени от задължението да спазват законите на чуждата държава. Това обстоятелство намира потвърждение във възможността чуждата държава да обяви дипломатическия представител за *persona non grata*.⁵

Действието на имунитета *ratione materiae* след приключването на мандата също играе важна роля при определянето на неговото съдържание и функции. Имуниятетът *ratione materiae* продължава и след приключването на дипломатическата мисия и напускането на територията на приемащата държава, като по този начин е неограничен във времето като се разпростира върху служебните действия на дипломатите. Но все пак съществува ограничение, тъй като този имунитет има действие само по отношение на приемащата държава и следователно не ангажира трети държави.

Определянето на характера на служебните действия също е от съществено значение за определяне на обхвата на юридическата защита на *ratione materiae*. Дали служебно действие е пътно-транспортно произшествие, което е причинено по време на служебно пътуване? Господстващото мнение е, че то не е, понеже не е свързано пряко с изпълнението на служебните задължения, възложени от изпращащата държава. Съществува естествено и противоположно становище, основаващо се на теорията за т.н. *ratione materiae* „тясна връзка“ с функциите на дипломатическия представител.⁶

По различен начин стои въпроса за срока на действие на защитата на *ratione personae*. Тя е ограничена от времето. Тя действа само по време на мандата на дипломатическия представител и приключва с края на мандата на дипломатическата мисия. Ето защо с изтичането на този срок отпадат пречките не само за наказателно преследване срещу дипломата, но и възниква отговорност за настъпили вреди от неслужебните му действия.⁷

II. Имунитет на държавите

Всяка една държава разполага с имунитет спрямо друга държава, съобразно принципите на международното право. На практика това означава, че нито една държава не може да упражнява свои правомощия спрямо друга

⁵ Вж.чл.9 ал.1 на Виенската конвенция за дипломатическите отношения, също така: Herdegen, Matthias, *Völkerrecht*, Мюнхен, 2008г., стр. 294; Peters, Anne, *Völkerrecht*, стр.105.

⁶ Peters, Anne, *Völkerrecht*, стр.105

⁷ Peters, Anne, *Völkerrecht*, стр.105; Dörr, Oliver, *Staatliche Immunität auf dem Rückzug?*, в: Archiv des öffentlichen Rechts, 2003 г., кн.41, стр. 205.

държава и следователно отделната държава не може да носи отговорност спрямо друга държава и тази отговорност да попада под юрисдикцията на чуждата държава.

Може да бъде открито и становище, че под „държава“ следва да се разбира не само държавата като юридическо лице, но и нейните органи, които действат в това им качество. В подкрепа на това становище за по-разширително тълкуване на термина „държава“ като субект на юридическа защита е и чл.1т.(в) от проекта на International Law Commission, която разпоредба причислява към понятието „държава“ и „various organs of government“, „agencies or instrumentalities of the State and other entities to the extent that they are entitled to perform acts in the exercise of the sovereign authority of the State“ както и „representatives of the State acting in that capacity“.

Вследствие на това разширително тълкуване имунитетът на държавата се разпростира и върху отговорността на една държава както по отношение на наказателното преследване на нейни органи и представители, така и по отношение на нейната гражданска отговорност.⁹

Изправени сме следователно пред имунитет, който има абсолютен характер. Това разбиране за държавния имунитет обаче не се подкрепя в съвременната конституционна теория, тъй като източниците му могат да бъдат открити още в 19-ти век. След края на Втората световна война възниква теорията на релативния /относителен/ държавен имунитет, още наричан ограничен или квалифициран. Този имунитет се разпростира само върху действията, попадащи във властническите функции на държавата (*acta iure imperii*). Другите актове на държавата извън този обхват (*acta iure gestionis*) попадат под юрисдикцията на всяка една чужда държава. Конвенцията на ООН за юрисдикционните имунитети на държавите и тяхното имущество от 2004г. възприема принципа на релативния имунитет, като чл. 10 от Конвенцията изключва от защитата на имунитета така наречените „commercial transactions“. Следователно за да се отговори на въпроса относно обема на предоставената защита от страна на релативния имунитет на държавата, следва ясно да очертае разликата между *acta iure imperii* и *acta iure gestionis* на една държава.

Acta iure imperii е акт, действие, попадащо в обхвата на публичноправната власт /например военни действия/. *Acta iure gestionis* са действия, които могат да бъдат извършени и от държавни органи, и от частни лица /например сключване на договор за наем на сграда за дипломатическо представителство, сключване на трудови договори на персонала в дипломатическото представителство и др./.

Чл.2, ал.2 от Конвенцията на ООН за юрисдикционните имунитети на държавите и тяхното имущество от 2004г. поставя като критерий за разграничаване между тези действия тяхното „естество“ на първо място. Конвенцията обаче поставя и друг критерий – „целта“ особено когато тази цел е определяща за нетърговския характер на сделките. Друг критерий за разграничаване може да бъде открит в принципа „rule of law“. Този принцип е важна гаранция на

⁹ Dörr, Oliver, Staatliche Immunität auf dem Rückzug?, стр.205

правата на лице спрямо държава или нейните органи, ако е налице нарушаване на техни договорни задължения или ако те са извършили деликт.

III. Иmunитет на държавния глава

След разглеждане на темите относно различното съдържание на имунитета на дипломатическите представители и на имунитета на една държава, безспорно основен момент при дефинирането на съдържанието на имунитета на държавния глава се явява отговора на въпроса дали държавният глава попада в кръга на лица, които се ползват със защитата на имунитета *ratione personae*. В международното право защитата на този принцип се отнася само до ограничен кръг лица /органи/. Изхождайки от абсолютния характер на този принцип, само тези изрично посочени лица се ползват от защита спрямо юрисдикцията на друга държава както по време на изпълнение на техните служебни функции така и по време на такива, които имат ясно изразен личен характер. Все пак тази защита действа само за времето на техния мандат.

От друга страна е необходимо да се подчертае и факта, че не само норми на международното право са свързани с въпроса за имунитета на държавния глава. Най-често срещания пример за особени норми, отнасящи се до този имунитет може да бъде открит в Конституцията на една държава. В това отношение българската Конституция от 1991 г. не прави изключение и в разпоредбата на чл.103 ал. изрично се предоставя имунитет на президента на Република България. Също така една друга характерна черта на нормативната уредба на имунитета на държавния глава може да бъде открита и при разглеждането на вътрешното законодателство на държавите, свързано с темата за имунитета. Налице са норми и правила относно имунитета на държавния глава, но не само в законодателството на държавата, на която той е държавен глава, но също така и в законодателството на държавата, в която се поставя в ход евентуална процедурата за реализирането на отговорността на държавния глава. Пример в тази насока се явява приетият във Великобритания Закон за държавния имунитет /State Immunity Act/от 1978 г. Този нормативен акт регламентира юридическата неотговорност на чужди държави и техните официални представители на територията на Великобритания. Но много по-важно е обстоятелството, че по силата на раздел 20 на посочения по-горе State Immunity Act на държавен глава на чужда държава се гарантират същите привилегии включително и имунитет подобно на глава на дипломатическо представителство по силата на Виенската конвенция за дипломатическите отношения от 1961 г. и по-точно „... с необходимите модификации, отнасящи се до държавен глава”. Съотносим към това мнение е и чл.39 т.2 от Виенската конвенция за дипломатическите отношения от 1961 г, който предвижда имунитет за държавен глава при изпълнение на служебните му функции дори и след изтичането на неговия мандат. В подкрепа на идеята за паралелно възникване и действие на държавния имунитет и на имунитета на държавен глава е едно конкретно съдебно решение /Al Adsani v. Government of Kuwait Решение от 12 март 1996 г на English Court of Appeal, публ.в кн.107 ILR,стр. 536/. Този съдебен прецедент посочва ясно, че освобождаването на една държава от

отговорност за престъпление по международното наказателно право довежда до предоставяне на този имунитет по аналогия и по отношение на държавен глава на суверенна държава.

При по-подробно разглеждане на източниците в международното право, свързани или отнасящи се до имунитета на държавния глава могат да бъдат няколко по-важни:

а/ Виенската конвенция за дипломатическите отношения от 1961 г. /Чл.31, т.3, чл.1/. Тези разпоредби освобождават дипломатическите представители от наказателна, гражданска и административна отговорност в приемащата държава. Но сред тези длъжностни лица не е посочен изрично държавен глава на изпращащата държава и следователно Виенската конвенция за дипломатическите отношения от 1961г. не се отнася до имунитета на държавния глава, а само до изрично посочените в нея дипломатически представители.¹⁰

б/ Европейска Конвенция за държавния имунитет от 1972г. т.н. Базелска конвенция. Разпоредбите на конвенцията определят неотговорността на една държава спрямо юрисдикцията на друга държава. Държавният имунитет се разпростира само върху действията на представители на чуждата държава, които попадат под действието на *acta iure imperii*. При извършване обаче на деликт („*torts*“) имунитетът отпада. / чл. 11 от Конвенцията/.

в/ Конвенция за специалните мисии от 1969 г. Този международен акт предоставя имунитет на членовете на специалните мисии от юрисдикцията на приемащата държава. Чл.21, ал.2 от Конвенцията включва и държавния глава сред тези длъжностни лица. Тези норми обаче имат действие само в случай, че държавния глава оглавява подобна мисия и следователно имунитетът на държавния глава в този случай се отнася единствено до действията на държавния глава, извършени от него в обхвата на официално посещение на чужда държава. Следователно нормите на тази конвенция не предоставят имунитет на държавния глава при частна визита.

г/ Конвенцията на ООН за юрисдикционните имунитети на държавите и тяхното имущество от 2004г. Начина и продължителния срок за създаване и приемането на конвенцията е доказателство колко спорове предизвиква възприемане на принципа *ratione personae*. Конвенцията много подробно регламентира имунитета на държавния глава. Чл.12 от Конвенцията възпроизвежда почти буквално разпоредбата на чл.11 от Европейската Конвенция за държавния имунитет от 1972г., но действието на имунитета отпада не само при деликт, а и при убийство.

д/ Резолюция Базел 1991г.

е/ Резолюция от Ванкувър 2001г. не предоставя имунитет на бивши държавни глави /чл.13 от Резолюцията/ за действия на държавния глава извън рамките на служебните му функции независимо дали става въпрос за наказателно-правна, гражданскоправна или административноправна отговорност на държавния глава.

¹⁰ Gebhard, Julia, Die strafrechtliche Immunität von Amtsträgern, Оснабрюк, 07г., с. 178

ж/ Резолюция от Неапол 2009г. – чл. I дефинира понятието „international crimes“.

До настоящия момент нито една държава не се е присъединила към тези три резолюции и следователно не съществува единна легална дефиниция на имунитет *ratione personae* в международноправните актове.

Ето защо, отправна точка за съдържанието на имунитета *ratione personae* следва да се търси в принципите на международното право.

Но проблема при изясняването на това съдържание възниква още при дефинирането на субекта на имунитета *ratione personae*. Международноправна дефиниция за държавен глава не съществува, а статуса и функциите на държавните глави се определят във вътрешното право на отделните държави. Те не винаги се припокриват една с друга, а понякога функциите на държавния глава се изпълняват например от партиен лидер /доскоро в Либия, Северна Корея, бившите социалистически държави/. Въпреки това в международното право основополагащ е принципът, че действащият държавен глава разполага с имунитет, който по своето съдържание се идентифицира с държавния имунитет. Това разбиране означава, че имунитетът на държавния глава е абсолютен и включва *ratione personae* и *ratione materiae*. По този начин се гарантира не само определен юридически статус на представител на една държава, а по скоро се осигуряват свободен контакт и комуникации в отношенията между самите държави. Но при този подход за дефиниране имунитета на държавния глава неизбежно се стига до конфликт между нормите, отнасящи се до наказателната отговорност за престъпления по международното наказателно право и нормите, гарантиращи суверенитета на една държава, които норми са също част от международното право и които предоставят защита на държавния глава. Примери в международната съдебна практика подкрепят изложеното по-горе разбиране за сливане на държавния имунитет с имунитета на държавния глава. Така например френски съд отказа да повдигне обвинение срещу бившия държавен глава на Либия през 2001 г., белгийският Касационен съд не уважи повдигнатото обвинение за извършено престъпление срещу израелският премиер-министър през 2003 г. а дори и граждански иск за признаване на бащинство на държавния глава на Лихтенщайн бе отхвърлен на това основание.

На основата на съдебните прецеденти бихме могли да направим извод, че въпреки отсъствието на изрични международноправни норми, които пряко да предоставят имунитет на държавния глава, все пак константното отношение на съдилищата в различни държави доказва определена принципна позиция при решаването на въпроса за отговорността на държавния глава пред юрисдикции на чужда държава. Тези прецеденти също подкрепят и едно по-широко разбиране за субективния обхват на имунитета на държавния глава. Той се разпространява не само върху държавния глава, който притежава подобна функция според Конституцията на тази държава, но и върху държавния глава, който *de facto* изпълнява подобна функция.

Но при разглеждането за примерите за съдебни процеси против държавен глава възниква и друг въпрос, който не е намерил ясен отговор. Притежават ли съдилищата на чужда държава юрисдикция, която им позволява да

решават въпроса за отговорността на държавен глава при условие че са налице норми, които му предоставят имунитет. Също така е безспорен факт, че възниква колизия между тези норми и норми от същия ранг, отнасящи се до наказателната отговорност на лицата, извършили престъпление по силата на международното наказателно право. Нещо повече – дали в случай на повдигане на обвинение за подобно престъпление пред съд на чужда държава не се стига до нарушаване на правата на държавния глава, спрямо когото е инициирана подобна процедура. Неслучайно, за да бъде оправдано подобно нарушение, в международното право на помощ идва доктрината за приоритет на публичния интерес и общото благо над индивидуалните права. Но все пак при разглеждането на въпроса за наказателната отговорност на държавен глава не може да се пренебрегне суверенитета на самата държава, на която той се явява представител в международните отношения.

Разбира се това становище среща съпротива в научните среди. В основата на противопоставянето стои идеята, че имунитетът на държавния глава е част, отражение на имунитета на държавата, който вече няма абсолютен характер. След като държавният имунитет се разпростира само върху *acta iure imperii*, то и имунитетът на държавния глава следва да бъде ограничен до тези действия. Въпреки ясно изразената научна поддръжка за ограничаването на имунитета на държавния глава, това становище обаче все още не е намерило институционално и нормативно закрепване в международното право.

Особен интерес и дори поляризация по темата за имунитета на държавния глава предизвиква обаче въпросът за наказателната отговорност на държавния глава за престъпления, които са регламентирани като такива в международното право, още повече когато става въпрос за престъпления против човечеството. Неизбежно се стига до колизия на нормите на международното право, които са насочени към създаване на равнопоставени отношения между отделните държави и стабилитет в тяхното развитие и нормите на международното право, които гарантират защита на човешките права. Наказателното преследване в една държава срещу държавния глава на друга държава неизбежно би довело до дестабилизиране на отношенията между тези държави, а дори и до нарушаване на структурата на държавната власт в държавата, чиито държавен глава е обявен за престъпник. Същевременно е налице фактът, че е извършено нарушаване на човешките права и тук обстоятелството, че това нарушение или престъпление е извършено от действащ държавен глава не може да отстрани или да доведе до освобождаване от отговорност за извършеното противоправно деяние.

Една от отправните точки за решаване на тази дилема в международното право би могла да бъде открита в разбирането, че нарушаването на човешките права или престъпления срещу човечеството не може да бъдат част от служебните функции на когото и да е било, включително и от страна на държавния глава. Следователно тези деяния не могат да бъдат защитавани от имунитет *ratione materiae*, а те са от частен характер и като такива подлежат на санкция. Но например в чл.1 от Конвенцията против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание от 1984 г. ясно са

дефинирани субектите на отговорност като длъжностни лица и при тълкуването на тези разпоредби би могло да се заключи, че държавният глава не попада сред тях и следователно не носи наказателна отговорност за подобни деяния. Тази неяснота в международноправните норми идва да ни подсказва, че е много важно да се очертае сферата на служебните функции на държавния глава, за се отговори на въпроса дали извършването на деяние, което е престъпление по международното наказателно право, е изпълнение на служебните му функции като част от мандата му на държавен глава. Естествено веднага възниква и въпроса за несъвместимостта на факта на извършено престъпление с мандата на държавния глава и неговото конституционно задължение да изпълнява своите служебни функции при спазването на съответното законодателство, което, макар и по силата на неписано морално правило, въобще изключва възможност за извършване на престъпление. При подобен случай действията на държавния глава би следвало да бъдат отнесени към неговата лична сфера и следователно наличието на имунитет не би била пречка за носене на лична наказателна отговорност. Особено фрапантен би бил случай при който държавен глава лично извършва акт на изтезание /torture/.

Друга отправна точка при решаването на колизионния проблем, посочен по-горе в настоящото изложение, може да се открие в съществуването и действието на така наречените норми „jus cogens“ в международното право. От гледна точка на техния ранг, нормите, регламентиращи човешките права и тяхната защита се включват в „jus cogens“ и следователно имат приоритет над нормите, отнасящи се до имунитета на държавния глава. Ето защо действието на нормите „jus cogens“ не може да бъде поставено в зависимост от действието на норми от по-нисък юридически ранг.

Следващ отговор при решаването на колизионния проблем би могъл да бъде открит при наличието на „конкретна нормена колизия“. При нея е налице международноправна норма, която регламентира отговорност на определена държава и следователно наличието на имунитет на държавен глава при действието на тази норма открито нарушава международноправната норма, отнасяща се до отговорността на държавата. В случая водеща роля играе принципът за общата наказуемост на престъпленията /например чл.5 и чл.7 от Конвенцията против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унизително отнасяне или наказание от 1984 г./.

Опит за разрешаване на колизионния проблем може да бъде открит и при един друг подход. При него определящо е отрицанието на имунитета на всеки един субект от гледна точка на разбирането, че самото съществуване на норми, които предвиждат отговорност за престъпления против човешките права, би било безсмислено, ако съществува имунитет за тези престъпления. В противен случай бихме стигнали до извода, че съществуват международни норми /отнасящи се до имунитета/, които осигуряват защита за извършено престъпление.¹¹

---

¹¹ Процесът срещу Тадич в Международния Наказателен Трибунал, пар. 58, 1995 г., също така: Dörr, Oliver, Staatliche Immunität auf dem Rückzug?, стр.215f.; Gebhard, Julia, Die strafrechtliche Immunität von Amtsträgern, стр.183f.

Това разбиране намира опора в пледоарията на лорд Николс по повод на делото на бившия чилийски държавен глава ген. Пиночет: „International law has made plain that certain types of conduct, including torture and hostage-taking, are not acceptable conduct on the part of anyone. This applies as much to heads of state, or even more so, as it does to everybody else; the contrary would make a mockery of international law.”¹²

В заключение можем да направим извод, че съществува неяснота относно имунитета на държавния глава и неговата отговорност от гледна точка на правната уредба, особено що се отнася до международноправната регламентация на тази материя. Все пак се откроява една ясна тенденция. Въпреки съществуването на норми, които предоставят имунитет на държавния глава, тълкуването на местните и международноправните норми и тяхното прилагане следва да имат за изходна точка основните начала и принципи на международното наказателно право. Да, наистина съществуват институти на международното право, които гарантират имунитета на държавата и държавния глава – „*ratione materiae*” и „*ratione personae*”, но от друга страна съществуват и норми „*ius cogens*”, които заедно с действието им „*erga omnes*” предоставят възможност да се търси наказателна отговорност от всеки, извършил престъпление по силата на международното наказателно право. Съдържанието на тези норми определя приоритета на „*ius cogens*” на международното наказателно право спрямо нормите, отнасящи се до имунитета на държавния глава. Това означава, че се отдава предпочитание на разбирането, че нарушаването на правата на човека, независимо от кого е извършено – държава или отделна личност, следва да бъде санкционирано. Идеята за суверенитет, а имунитета на държавния глава следва да се разглежда като елемент от държавния суверенитет, отстъпва място на фундаменталната позиция на правата на човека в международното право. Това разбиране води и до определена промяна в структурата на международното право. Хоризонталните отношения между суверенни и независими държави се заместват от дълбокото проникване на международните принципи за приоритета на правата на човека в сферата на суверенитета на всяка една държава.

SUMMARY

It is possible a head of state to be held accountable for acts allegedly committed while he was in his post? To what extent a plea of immunity or non-justiciability may be available? The article argues that neither jurisdictional immunities nor act of state are consistent with the notion of crimes of international law and that the relationship between human rights law and the law of jurisdictional immunities demands changing in the doctrines.

---

¹² R.v.Bow Street Metropolitan Stipendiary Magistrate, ex parte Pinochet Ugarte, (1998) 4 All .R.стр. 897

**МАТЕРИАЛИ
ОТ ГОДИШНАТА
НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ**

„БЪЛГАРСКОТО ПРАВО –
РЕФОРМА НА ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО,
РЕФОРМА НА СЪДЕБНАТА СИСТЕМА
ИЛИ РЕФОРМА НА ОБРАЗОВАНИЕТО?“